

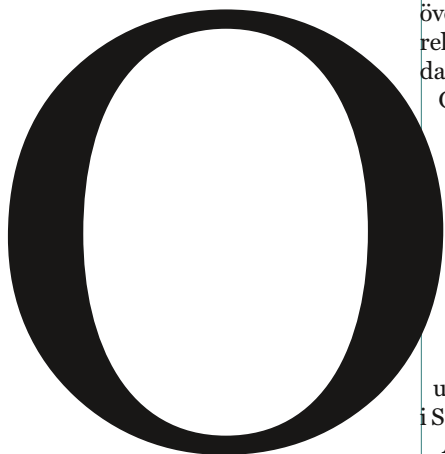

Seg start för samskrivning

Våra skrivprogram ser nästan likadana ut i dag
som på 1980-talet. Och det har varit trögt få skribenter
att använda de nya möjligheterna till
digitalt textsamarbete.

Medieprofessor Pelle Snickars
förklarar varför.

TEXT: PELLE SNICKARS ILLUSTRATION: MARCO MELGRATI

ordbehandlingsprogram är sannolikt den mest centrala mjukvaran i vår samtid. Den utmanar på flera sätt den mest traditionella framställningsformen av alla: skrivandet.

Programvaran Google docs – på svenska Google dokument – framstår kanske som den tydligaste symbolen för denna utveckling i dag.

Google docs lanserades sommaren 2006. Det är ett ordbehandlingsprogram som har gjort det möjligt att samarbeta

digitalt med en text i realtid över internet.

Men det finns en tröghet, både när det gäller synen på digitalt samarbete och den mer övergripande sociokulturella relationen mellan dator, datoranvändare och nätverk.

Olika former av *collaborative software* eller *groupware* har till exempel funnits sedan 1980-talet, men det är alltså först under de senaste tio åren som den sortens program har slagit igenom på bred front. Förra året lanserade även Apple en version på ett uppmärksammat evenemang i San Francisco.

Anledningen till trögheten kan vara att man länge betraktat datorn som en individuell maskin, med personlig programvara. Framför allt skrivande har varit intimt förknippat med en singular akt.

HISTORIEN OM DATORN som "skrivmaskin" – ordbehandlaren – tar sin början med de grafiska operativsystem som

utvecklades på forskningscentret Xerox PARC i Kalifornien under 1970-talet. Skrivprogrammet Bravo använde till exempel den så kallade WYSIWYG-principen: *What you see is what you get*, där ett textdokuments "pappersutseende" imiterades på data-skärmen.

Det var på PARC som en viss Steve Jobs gjorde ett famöst studiebesök 1979, och "lånade" en del idéer. Apple Macintosh från 1984 innehöll exempelvis programmet Mac Write, och under 1980-talet lanserades än mer populära program, som Word Star och Word Perfect – vilka samtliga dock snart utmanövrerades av ordbehandlingsens kejsare: Microsoft Word.

Sverige var naturligtvis också en del av denna utveckling; själv skrev jag flera gymnasieuppsatser i Word Perfect i slutet av 1980-talet.

It-utvecklingen har som bekant varit rasande snabb sedan dess, men jämför man utseendet mellan Google docs och Word Perfect är programmen påfallande lika: en blinkande, hårfin markör på en vit skärm – som väntar på att du ska börja skriva.

På flera sätt betraktar vi därför fortfarande ordbehandling som en sorts kodbaserad skrivmaskin.

Skrivdon genom tiderna

Drygt 3 000 år sedan.
Kinesisk skrift ristades med kniv eller mejslades med spatel innan den började tecknas med pensel.

3000 f. Kr   2000 f. Kr   1000 f. Kr   0 f. Kr

Drygt 5 000 år sedan: Kilskriften i Mesopotamien, människans kanske första skriftspråk, fick sitt typiska utseende genom kilens spår i leran.

1000

Omkring 1 000 år sedan.
Även den längsta runstensristningen är relativt kort. Inskrifternas längd och runornas form är troligen en effekt av att de ristades i sten eller skars med kniv.

FOTO: ISTOCKPHOTO

”Framför allt har skrivande varit intimt förknippat med en singular akt”

Ordbehandling som praktik, och framför allt dess resultat, kan också ses som en närmast analog skriftform. Det är talande att flera av den tidiga it-industrins visionärer i princip uppfattade alla dåtida ordbehandlingsprogram som bakåtsträvande.

Ted Nelson – författare till tekno-utopiska böcker som *Computer's lib* (1974) och *Literary machines* (1981) – föraktade rentav ordbehandlingsprogram, eftersom de bara härmade en vanlig skrivmaskin. Datorer var ju faktiskt kapabla att rendera *hypertext*, det vill säga en text som via nätets länkar var förbunden med andra texter och därför inte behövde läsas linjärt.

Skillnaderna mellan de skrivtekniker som fanns före nätet var heller inte alltid så stor, åtminstone uppfattades de inte så. Om det i dag, under minst ett decennium, har varit trögt att få folk att samskriva på nätet, så var utvecklingen då snarlik. ”Är skrivmaskinen död?” frågade sig exempelvis Expressen 1990 – och besvarade frågan med ett lugnande nej: ”Den allmänna datoryran har inte tagit käl på behovet av skrivmaskiner. Under 1989 såldes 125 000 stycken i Sverige.”

Några år senare undrade författaren P.C. Jersild hur det egentligen stod till med

de ”omskrutna datorerna”. Öppenhjärtigt tillstod han att han aldrig trivts med att skriva maskin: ”Det känns mekaniskt, slamrar och är besvärligt med ändringar.” Men ”det är roligt att skriva på en dator. Man blir inte pratsam, men skrivsam”. Samtidigt gjorde det honom tveksam: ”Själv kan jag inte bestämma mig för om jag borde slänga ut min dator. Jag vet inte om datorns arbetsmoralism som lockar till knegande med texter som annars borde ha fått självdö uppvägs av den lekfullhet och arbetsglädje datorn samtidigt befrämjar.”

ORDBEHANDLING PÅ DATOR har ruckat på och förändrat vår förståelse av vad det innebär att skriva – från grammatik till dramaturgi och berättande. Men det har visat sig vara svårt att fastställa exakt vad det är som har förändrats. Litteraturvetaren Matthew Kirschenbaum har i boken *Track changes. A literary history of word processing* (2016) gjort

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS, ISTOCKPHOTO

1800-tal. Skrivmaskinens utseende bestämdes av mekanikens begränsningar. Bokstävernas placering på datorns tangentbord i dag påminner om hur den såg ut då.

1990-tal. Mobilen blir allmängods, och med den kommer förkortningar, smilisar och emoji som förändrar hur och vad vi skriver.

1984. Apple Macintosh lanseras. Plötsligt ska alla bli formgivare (eller ”desktoppare”).

Framtiden. Med allt bättre röstigenkänning kanske dikterandet mellan människa och maskin slår igenom. Eller så blir det den utökade automatiska språkgranskningen som mest kommer att påverka vårt skrivande.

1970-tal. De första ordbehandlarna krävde utbildad personal.

1983. Microsoft Word introduceras och blir snart det ledande ordbehandlingsprogrammet.

2006. Google docs lanseras och molntjänster blir allt vanligare.

ett försök att få korn på hur olika ordbehandlingsprogram, från 1960-talet och framåt, har påverkat hur människor skriver. Han har också undersökt hur denna datorbaserade skrivteknik inverkat på den litterära kulturen.

Genomslaget för ordbehandlingsprogram var, åtminstone i USA, betydande. Matthew Kirschenbaum refererar en artikel ur tidningen *The Economist*, från 1981, där man hävdar att en halv miljon människor då använde och skrev med olika ordbehandlingsprogram.

En sökning på termen "ordbehandling" i svenska Retrievers mediedatabas ger före 1994 endast ett fåtal träffar – därefter stiger kurvan brant. Man kan fråga sig vad det beror på; hur kommer det sig att ordbehandling börjar omskrivas i svensk dagspress och tidskrifter vid mitten av 1990-talet? Svaret är internet. Under en kort period var datorn för de flesta synonym med en avancerad skrivmaskin som väckte förundran och förskräckelse. Men det var först när datorn kom att associeras med, och liknas vid, en digital kommunikationscentral snarare än simpel skrivmaskin, som ordbehandling fick ett publikt och kommersiellt genomslag.

UNDER FÖRSTA HALVAN av 00-talet talades det ofta om "mjukvarans död", och hur företag gradvis skulle börja använda sig av så kallade *molntjänster*, det vill säga att programvaran inte finns på den egna datorn utan som en tjänst på nätet.

Google tog sig in på en rad olika konsumentorienterade marknader i mitten av

”Under en kort period var datorn för de flesta synonym med en avancerad skrivmaskin”

00-talet, med allt populärare gratistjänster. Syftet var att knyta miljoner användare till företaget – vilket naturligtvis genererade stigande annonsintäkter. Samtidigt handlade det om att gradvis förändra hur människor kommunicerar och samarbetar på webben. Nätet blev snart den självklara plattformen för all typ av informationshantering – så även för skrivande.

Utgångspunkten för Google docs har alltid varit att dokument inte behöver sparas på den egna datorns hårddisk. Dokumenten lagras i stället "i molnet", och därför kan de alltid läsas och redigeras från i princip vilken dator som helst. Innehållet kan också enkelt delas med andra.

Under de senaste tio åren har jag själv allt oftare arbetat akademiskt tillsammans med såväl svenska som internationella forskare med Google docs som gemensamt ordbehandlingsprogram.

Sedan 2012 har jag arbetat med Google drive – en gratis molntjänst för att skapa och dela filer och dokument – som forskningsplattform. Allt forskningsmaterial har delats, eller skrivits fram, via Googles knapp för dokumentdelning. Vi har skrivit in projektmedlem-

marnas e-post, och deltagarna har fått möjlighet att läsa, kommentera och redigera materialet. Google docs och Google drive har i så måtto även fungerat som ett slags kontinuerligt växande projektarkiv. Att arbeta med dessa tjänster har fördelen att alla projektdeltagare är bekanta med utseendet och funktionerna, eftersom vi alla *googlar*, det vill säga vi använder sökmotorn Google på nätet.

DIGITALT SAMSKRIVANDE ÄR en intressant företeelse som ofta baserar sig på outtalade regler. Skriver man tillsammans måste man respektera varandra – men samtidigt inte vara onödigt försiktig. Visar man för mycket hänsyn tar det ofta orimligt lång tid att få fram en text. Samskrivande är en balansakt.

I Google docs ser man som medförfattare inte bara vad andra skriver, utan också *hur* de skriver och formulerar sig. Om två personer skriver vid exakt samma tidpunkt bör man alltså inte arbeta med precis samma stycke.

Samskrivandet passar förstås inte dem som vill ha absolut kontroll över sina egna texter. Programvaran gör det dock möjligt att alltid spåra *alla* ändringar, även om min erfarenhet är att det ganska sällan sker att kolleger återvänder till ett äldre utkast.

En annan erfarenhet är att alltför stora ändringar inte bör göras i ett gemensamt dokument, om man inte samtidigt infogar en rejäl och gärna argumenterande kommentar. Klipper man bort eller raderar textpartier bör man också ange detta.

En av de stora svårigheterna med textproduktion och redigering i molntjänster, när många skribenter är inblandade, är att få en ansökan eller artikel att bli språkligt och retoriskt enhetlig. När flera skriver är det naturligt att olika stilar och röster kommer till uttryck, och ofta är det därför bäst om en person har huvudansvar för slutversionen. Det finns i så måtto något lätt paradoxalt med att arbeta gemensamt med texter på detta vis, eftersom slutresultatet bär få spår av själva tillblivelseprocessen av texten.

Som kulturteoretikern Johanna Drucker påpekat, så har alla verktyg för samskrivande, vad hon kallar *collaborative writing tools*, sina svällande databaser av minutiösa ändringar. Digitala texters revisionshistorik är alltid rik.

Men det hindrar inte att de färdiga texterna döljer sin tillkomsthistoria.

MAN KAN ARGUMENTERA för att dokumentdelning, och möjligheten att skriva tillsammans med andra, kanske är en större och mer betydande mediehistorisk förändring när det gäller ordbehandling, än mellan, säg, Microsoft Word och skrivmaskinen.

Ordbehandlingsprogram har sedan 1980-talet behållit sin karakteristiska form med menyer, rullgardiner, typsnitt – åtminstone när det gäller deras gränssnitt. Koden bakom har ändrats långt mer, och givet webbens publika genomslag under 1990-talet är det ganska märkligt att det tog så lång tid innan ordbehandlingsprogram anpassades till nätets tidsålder.

Att teknik har inverkan på kulturella uttryck är allmänt

SAMARBETE
Ny teknik gör det möjligt för flera skribenter att samtidigt arbeta med samma text.

bekant. Likafullt – med bas i mjukvara som inte bara underlättar utan tar sin *utgångspunkt* i delning och samarbete – kan

”Visar man för mycket hänsyn tar det ofta orimligt lång tid att få fram en text”

man ändå undra om inte socialt samspel och mellanmänskligt utbyte influerar oss mer än den teknik som agerar relä.

VÅRA SKRIVDON PÅVERKAR våra tankar, menade Friedrich Nietzsche när han fingrade på sin Malling-Hansensskrivkula. 130 år senare kan man fråga sig om våra tankar inte påverkas ännu mer av det digitala samskrivandet.

Pelle Snickars är professor i medie- och kommunikationsvetenskap med inriktning mot digitala humaniora vid Umeå universitet.